

**ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ
ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ ЯК ФАКТОРА ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Назаров О.О., к.психол.н., професор, перший проректор з навчальної та
методичної роботи

Національний університет цивільного захисту України.

Кучеренко С. М., к. психол.н., доцент кафедри психології діяльності в
особливих умовах

Національний університет цивільного захисту України

Кучеренко Н. С., к. психол.н., старший викладач кафедри практичної психології
Українська інженерно-педагогічна академія

У статті проведено аналіз існуючих підходів до визначення психологічної готовності фахівців різного профілю її впливу на ефективність організації професійної діяльності. Визначається, що в процесі дослідження у структурі психологічної готовності офіцера технічного профілю до професійної діяльності виділені наступні компоненти: мотиваційні, рівень розвитку технічного і технологічного мислення, комунікативні та організаторські здібності. Робиться наголос на застосування комплексного підходу до визначення показників психологічної готовності курсантів до професійної діяльності та урахуванні їх при підготовці майбутнього офіцера технічного профілю до виконання організаційних функцій в службово – бойовій діяльності.

Ключові слова: психологічна готовність, службово - бойова діяльність, організаційні функції, ефективність організаційної діяльності.

В статье проведен анализ существующих подходов к определению психологической готовности специалистов различного профиля и её влияния на эффективность организации профессиональной деятельности. В процессе исследования в структуре психологической готовности офицера технического профиля к профессиональной деятельности выделены следующие компоненты: мотивационные, уровень развития технического и технологического мышления, коммуникативные и организаторские способности. Обращается внимание на применение комплексного подхода к определению показателей психологической готовности курсантов к профессиональной деятельности и их учете при подготовке будущего офицера технического профиля к выполнению организационных функций в служебно - боевой деятельности.

***Ключевые слова:** психологическая готовность, служебно - боевая деятельность, организационные функции, эффективность организационной деятельности.*

Nazarov O. A., Kucherenko S.M., Kucherenko N. S. FORMATION OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF SPECIALISTS OF TECHNICAL PROFILE AS A FACTOR OF EFFECTIVE ORGANIZATION OF PROFESSIONAL ACTIVITY

The article analyzes the existing approaches to determining the psychological readiness of specialists of various profiles and its impact on the effectiveness of the organization of professional activity. In the process of research, the following components are identified in the structure of the psychological readiness of a technical officer for professional activity: motivational, the level of development of technical and technological thinking, communicative and organizational abilities. Attention is drawn to the use of an integrated approach to determining the indices of the students' psychological readiness for professional activities and their accounting in the preparation of the future officer of a technical profile to perform organizational functions in the service and combat activities.

Key words: psychological readiness, service - combat activity, organizational functions, efficiency of organizational activity.

Постановка проблеми. У сучасних психологічних дослідженнях вивчення особистості здійснюється на основі системно - діяльнісного підходу в якому особистість розглядається як цілісне утворення, що складається з взаємозалежних характеристик. Визначити психологічну готовність особистості до професійної діяльності - це значить мати уявлення про рівень розвитку основних підструктур особистості: професійної спрямованості, досвіду, що містить у собі знання, уміння і навички за обраною спеціальністю, психічних процесів - волі, почуттів, сприйняття, пам'яті, мислення, біопсихічних властивостей - темпераменту, статевих і вікових властивостей. Все вище зазначене визначає те, що психологічна готовність фахівця до виконання професійних функцій є основним фактором котрий впливає на ефективність організації діяльності, особливо в екстремальних умовах.

Професійна спрямованість як одна з найважливіших якостей особистості визначає її ставлення до професії, прагнення і готовність до професійної діяльності, професійні ціннісні орієнтації і мотиви. Питання професійного самовизначення розглядалися у працях Н. В. Кузьміної, Н.С. Кучеренко, О. О. Назарова, В.А.Семиченко, Л. А. Перелигіної та ін. Психологічною основою професійної компетентності є придбання техніко-технологічних, комунікативних, організаційно-управлінських знань, умінь і навичок, готовність до постійного підвищення кваліфікації, удосконалювання професійних функцій. Ці питання вивчалися С.П. Бочаровою, М.І. Дьяченком, С.М.Кучеренко, І.І.Приходько, та ін. Професіоналізація особистості здійснюється в процесі освоєння діяльності певного профілю, вона впливає на формування професійного мислення, пам'яті. Біопсихічні властивості індивіда складають природні передумови формування професійно важливих якостей, що визначають індивідуальний стиль діяльності, успішність виконання

професійних функцій, що відображено в дослідженнях Б.Ф. Ломова, О. М. Леонтьєва, В. Д.Шадрикова і інш.

Актуальність досліджуваної проблеми зростає в зв'язку з модернізацією виробництва, ускладненням знарядь та засобів праці, швидкою зміною технологій управління організаціями, персоналом, особовим складом військових підрозділів, новим характером взаємовідносин організацій і професійних навчальних закладів, що потребує такого спеціаліста, який буде включатися у професійну діяльність без додаткового навчання із скороченим періодом адаптації. Тому виникає необхідність у виявленні таких критеріїв підготовки курсантів та студентів і засобів їх визначення, що дали б можливість зробити науково обґрунтований висновок про психологічну готовність особистості до професійної діяльності та обґрунтований висновок про особливості її урахування в організації професійної діяльності як окремого спеціаліста так і організації в цілому.

Вивчення психологічної готовності особистості до професійної діяльності здійснюється нами на прикладі діяльності офіцера технічного профілю. Одна з трудностей сьогодення, з якими зіштовхується сучасна військова частина, полягає в тому, що далеко не кожний спеціаліст, що випускається вищим військовим навчальним закладом (ВВНЗ), легко адаптується к умовам реальної професійної діяльності. Таке становище може пояснюватися багатьма причинами, зокрема тим, що система підготовки спеціалістів недостатньо чутко реагує на всі зміни і запити реальності, система перевірки рівня професійної підготовки, яка використовувалась і була незмінною протягом тривалого періоду, не дає надійних методів визначення психологічної структури особистості фахівця, недостатньо звертає увагу на те, що ці психологічні аспекти повинні ураховуватися при підготовці майбутніх офіцерів до виконання ними функцій організації роботи особового складу.

Одним із шляхів вирішення поставленої проблеми є розробка, вдосконалення практично діючих засобів визначення психологічної готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності технічного профілю на підставі

використання інтегрованих психодіагностичних методів та урахуванні її як фактора ефективної організації службово-бойової діяльності особового складу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічна готовність до діяльності - це складний прояв особистості. Її вивченням займалися багато дослідників, які по-різному трактують вказану готовність. Н. Д. Левітов визначає психологічну готовність як тимчасову готовність і працездатність, Є.П. Ільїн - як оптимальний робочий стан, В.Н. Пушкін - як готовність до екстремальної діяльності, пильності, А.Ц. Пуні - як стан психологічної готовності до змагання тощо. Проте глобальне визначення психологічної готовності людини до професійної діяльності, на думку багатьох авторів /М. І. Дьяченко, О.В. Землянської, Є. О. Климова, Т. В.Кудрявцева та ін./, є недостатньо ефективним, тому що показники, які визначають успішність професійної діяльності, залежать не від одного, а від комплексу чинників. Отже, кожний чинник необхідно визначати окремо, а висновок про психологічну готовність людини виконувати професійні функції повинен бути зроблений на основі комплексного підходу до визначення зазначених чинників.

Різноманітне тлумачення психологічної готовності обумовлене складністю психологічної структури діяльності людини і різноманітними теоретичними підходами дослідників. Проведені численні дослідження показали, що психологічна готовність виражає сукупність інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових сторін психіки людини в їх співвідношенні з зовнішніми умовами та вирішуваними завданнями.

Для успішної підготовки спеціаліста потрібен психологічний аналіз професійної діяльності, її структури і функцій у співвідношенні з мотиваційною сферою особистості. При цьому особлива увага звертається на те, що структуру психологічної готовності необхідно розглядати в зіставленні з тим, яку діяльність буде здійснювати людина - виконавчу або творчу. Системно - діяльнісний підхід до вивчення індивідуальності визначає те, що аналіз професійної діяльності людини складається з виділення дій і операцій, що входять до її структури, виявлення динаміки діяльності, визначення засобів

контролю діяльності, певної мотивації. Об'єктом аналізу є індивідуальні стилі діяльності, що відзеркалюються в різноманітній організації і послідовності виконання дій і операцій /В.С.Мерлін/. Визначення психологічної готовності людини до виконання професійних дій базується на уявленнях про властивості, якості, риси особистості, сукупності індивідуальних особливостей. Індивідуальні особливості особистості зумовлюють стиль діяльності. Визначення готовності до професійної діяльності засновано на оцінці професійно важливих властивостей людини, що виявляються при зіставленні показників властивостей із показниками критеріїв, що визначають успішність професійної діяльності. Подібний підхід дозволяє обгрунтовано вибрати методи визначення психологічної готовності людини до професійної діяльності.

Розкриття проблеми психологічної готовності людини до праці потребує визначення того як виникають і розвиваються професійні наміри, як вони реалізуються в діяльності, які чинники їх визначають /Є.О. Климов, Ю. А. Приходько, Л.А. Перелигіна та ін./. Дуже важливою є мотивація професійної діяльності. Існує необхідність у визначенні ставлення майбутніх офіцерів, що формується в процесі навчання, і тих мотивів, що виникають у процесі здійснення людиною професійної діяльності. Вивченням цих питань займалися такі дослідники, як І. А. Васильєв, О.В. Землянська, В.І. Ковальов, І.І. Приходько та інші. Виявлення особливостей мотиваційної сфери особистості як у професійній діяльності, так і поза нею, дозволяє визначити, наскільки психологічно готова людина виконувати професійні функції, а також створювати ситуацію контрольованого розвитку особистості.

Дослідження Т. В. Кудрявцева, В. О. Моляко, І.С. Якиманської та ін. показують, що серед усіх чинників, що забезпечують успішність професійно-технічного навчання, одне з головних місць займають технічне і технологічне мислення. Успішність діяльності технічного персоналу, ефективність його професійної діяльності багато в чому залежать від рівня розвитку названих типів мислення.

Недостатня психологічна готовність людини виконувати певні спеціальні дії з технікою та оснасткою, розробляти технологічні процеси, здійснювати керівництво особовим складом викликає в неї утруднення в виконанні професійних техніко-технологічних і організаційно-управлінських функцій у підрозділах. Такі психологічні критерії, як рівень розвитку професійно значущих якостей особистості, психологічний комфорт є одними з основних у процесі професійної адаптації особистості у підрозділі. Результати адаптації залежать від рівня психологічної готовності до виконуваних завдань, мотивації поведінки людини. Процес адаптації може бути прискорений за рахунок ознайомлення курсантів з можливими ситуаціями майбутніх дій, активізації суспільних мотивів поведінки, формування знань, умінь і навичок, яких спочатку бракує, високої активності пізнавальних процесів.

У визначенні психологічної готовності людини відіграє величезну роль урахування індивідуальних стилів професійної діяльності, що потребує застосування різноманітних критеріїв успішності діяльності, а відповідно і різноманітних методик їх визначення. При цьому необхідно враховувати динамічність критеріїв, пов'язану зі змінами в психофізіологічній і психологічній структурі діяльності як у процесі навчання, так і при набуванні професійного досвіду. Отже, визначення психологічної готовності особистості до професійної діяльності в різні періоди навчання і безпосередньо у діяльності здійснюється за допомогою різноманітних методик і потребує обов'язкового врахування при здійсненні підготовки майбутнього офіцера технічного профілю до організаційної діяльності з особовим складом.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження особливостей формування психологічної готовності офіцерів технічного профілю як фактора ефективної організації професійної діяльності

Виклад основного матеріалу. Працездатність майбутнього офіцера під час виконання службово - бойових завдань істотно залежить від рівня психологічної готовності до здійснюваної професійної діяльності. Психологічна готовність допомагає йому найбільш раціонально

використовувати свої можливості, особистісні якості, уміння і навички при виконанні професійних функцій, вносити необхідні зміни у свою діяльність із метою підвищення її ефективності. Тому актуальним є аналіз структури психологічної готовності офіцера до діяльності технічного профілю, визначення критеріїв, умов, які визначають тривалість і стійкість проявів, динаміку психологічної готовності особистості.

Результатом такого аналізу є створення професіограми службово – бойової діяльності офіцера технічного профілю. У ній відбивається психофізіологічна характеристика діяльності, описуються професійно важливі якості, дається характеристика організації і умов праці, опис самої діяльності, вимоги до загальної та спеціальної підготовки, необхідної для здійснення даної діяльності. На основі проведеного аналізу розробляється структура психологічної готовності особистості до професійної діяльності. Що в подальшому повинно ураховуватися в підготовці майбутнього офіцера до організації службово – бойової діяльності свого підрозділу.

Експериментальне вивчення психологічної готовності здійснювалося нами в процесі дослідження службово – бойової діяльності офіцера технічного профілю. У структурі психологічної готовності офіцера технічного профілю до професійної діяльності нами були виділені такі компоненти: мотиваційні, рівень розвитку технічного і технологічного мислення, комунікативні та організаторські здібності. Одним із важливих показників психологічної готовності людини до професійної діяльності є рівень розвитку її мотиваційної сфери. При вивченні даного компонента структури психологічної готовності ми виходимо з того, що мотивація є сполучною ланкою між навчально-професійною та практично-професійною діяльністю. Вона впливає на вибір і успішність навчання професії, визначає особливості взаємодії особистості в професійному колективі, вдосконалювання спеціаліста.

Професійна діяльність особистості спонукається декількома мотивами, що складають певну структуру. У процесі освоєння діяльності структура мотивів змінюється, що обумовлює динаміку професійної спрямованості.

Процес переходу навчально-професійної діяльності на рівень практичної професійної діяльності здійснюється найбільш оптимально тоді, коли усередині навчально-професійної діяльності будуть сформовані мотиви, адекватні реальній професійній діяльності.

Поява нових мотивів у структурі особистості відбувається під час її включення в нові соціальні групи і через них у нові сфери діяльності. Дослідження мотивів вступу до ВВНЗ, динаміки змін мотивів під час здійснення курсантами навчально-професійної діяльності найбільш ефективно здійснювати, з нашої точки зору, застосовуючи комплексний підход розроблений колективом дослідників Національної академії Національної гвардії України під керівництвом І.І. Приходько.

Ускладнення техніки і технології пред'являє все більш високі вимоги до розумової діяльності офіцера технічного профілю. Сучасна організація військових підрозділів, крім особистої участі в технологічному процесі, здійсненні ремонтних та профілактичних робіт вимагає від спеціаліста також кваліфікованого виконання функцій керівника підрозділів, особового складу.

Процес навчання майбутніх офіцерів технічного профілю включає розвиток їхніх інтелектуальних можливостей, формування технічного і технологічного мислення як складової психологічної готовності особистоті до професійної діяльності. Необхідно навчити курсантів застосовувати отримані знання та уміння при вирішенні технічних і технологічних завдань, що виникають у реальній службово – бойовій діяльності, тому що в ході їх розв'язання формуються необхідні якості технічного і технологічного мислення. Процес застосування знань - це складна розумова діяльність, яка здійснюється в ході вирішення вищеназваних завдань. Розвиток мислення перебуває у прямій залежності від організації професійного навчання.

Наші спостереження свідчать, що існуючі в професійному навчальному закладі засоби навчання мало сприяють інтелектуальному розвитку і творчому ставленню до навчання і праці. У свою чергу, розвиток соціальних і пізнавальних мотивів, навчання раціональним прийомам вирішення технічних

задач дозволяє прискорити розумовий розвиток особистості, створити сприятливі умови для розвитку технічного і технологічного мислення. Розвиток цих типів мислення є одним з основних факторів, що забезпечують формування психологічної готовності майбутніх офіцерів технічного профілю до службово – бойової діяльності. Перед нами стоїть також завдання виявлення специфіки індивідуальних особливостей мислення особистості, рівня розвитку мислення, труднощів, що виникають у особистості в процесі розумової діяльності. Здійснений нами комплексний підхід до діагностики технічного і технологічного мислення з застосуванням методик визначення рівнів розвитку цих типів мислення, методики «оцінки розуміння професійних проблем» дозволив визначити психологічну готовність курсантів до професійної діяльності, організувати навчально-професійну діяльність з урахуванням рівня сформованості мислення майбутніх офіцерів і здійснити цілеспрямоване формування психологічної готовності до діяльності.

В сучасних умовах виникає необхідність, щоб випускник ВВНЗ володів не тільки суто професійними вміннями й навичками роботи на певному виді устаткування або в галузі спеціальної технології, але і знаннями з психології праці, психології управління, організаційної психології, тобто був спроможним справно організувати роботу з особовим складом, із кожним військовослужбовцем. Отже, психологічну готовність майбутнього офіцера до службово – бойової діяльності необхідно розглядати не тільки з позиції володіння ним відповідними техніко-технологічними знаннями, вміннями і навичками, але і з урахуванням наявності знань, навичок і умінь для здійснення організаторської та управлінської діяльності. Визначення яких можливо здійснювати за допомогою методики КОЗ-1, спеціально сконструйованих анкет, бесід та спостереження за діяльністю курсантів.

Визначити психологічну готовність до діяльності в процесі навчання - це значить мати підстави і можливості робити висновок про наявність не тільки сформованих уявлень з ряду тем і розділів навчальних предметів, але і засобів реалізації їх на практиці. Вирішення цієї нагальної проблеми вимагає

забезпечити формування професійного мислення, саморегуляції мотиваційної сфери особистості, уміння актуалізувати минулий досвід і не тільки мати відповідні знання, але і застосувати їх щодо нових умов.

Зміни, що відбуваються в сучасних військових підрозділах, потребують від особистості офіцера такої психологічної готовності до діяльності, яка б дозволила включитися в реальну службово – бойову діяльність без додаткової підготовки з урахуванням нових соціальних і професійних вимог. Визначення психологічної готовності до службово – бойової діяльності офіцерів технічного профілю необхідно здійснювати безпосередньо в ВВНЗ, з урахуванням структури психологічної готовності спеціалістів певного профілю діяльності. При цьому необхідно, здійснюючи навчально-професійний процес, знайомити курсантів із психологічними особливостями їхньої майбутньої службово – бойової діяльності, визначати її позитивні і негативні сторони. Важливими умовами є визначення відповідності схильностей і спроможностей курсантів характеру професії, удосконалювання професійно важливих якостей особистості, що дозволить забезпечити успішність їхньої майбутньої діяльності

Висновок. Недостатня теоретична і методична розробленість даної проблеми, відсутність комплексного підходу до її дослідження не дозволяли досі подолати суперечність між засобами контролю якості підготовки спеціалістів у ВВНЗ і підходами щодо визначення їхньої психологічної готовності до умов реальної службово – бойової діяльності та урахуванні її в організації роботи безпосередньо підрозділу та особового складу. Існуюча практика визначення готовності майбутніх офіцерів технічного профілю до професійної діяльності не забезпечує адекватного уявлення про їх психологічну готовність виконувати професійні функції в умовах реальної службово – бойової діяльності. Це підтверджує актуальність розробки і апробації відповідного комплексу методів для визначення показників психологічної готовності курсантів до професійної діяльності та урахуванні їх при підготовці майбутнього офіцера до виконання організаційних функцій.

Література

1. Бандурка А. М. Професіоналізм и лидерство / А. М. Бандурка, С.П.Бочарова, Е. В. Землянская -Х. : Титул, 2006.-578 с.
2. Боснюк В. Ф. Психологічні особливості професійної відповідальності рятувальника / В. Ф. Боснюк // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць НУЦЗУ. - Харків, - 2016. - Вип.20.- С. 15-22.
3. Кучеренко Н. С. Психологічна структура професійної діяльності офіцера внутрішніх військ технічного профілю / Н. С. Кучеренко // Вісник Національного університету оборони України. – 2013. – Вип.1 (32). – С. 214-221.
4. Кучеренко С. М. Деякі сучасні підходи до психологічного забезпечення професійної діяльності рятувальників ДСНС України / С. М. Кучеренко // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. – Вип.16.–Харків, НУЦЗУ, 2014 – С.125-132
5. Основи психологічного забезпечення діяльності МНС:Підручник /За заг. ред. проф. О.В. Тімченка. – Харків: Вид-во УЦЗУ, 2009. - 217 с.
6. Осьодло В. І. Психологія професійного становлення офіцера : [монографія] / В. І. Осьодло. – К.: «Золоті Ворота», 2012. – 463 с.
7. Приходько І. І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності: [монографія] / І. І. Приходько. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2013. – 745 с.